

TARİHSEL SÜREÇTE TÜRKÇE VE AZERBAYCAN TÜRKÇESİ DERSİNE YÖNELİK ÖLÇME-DEĞERLENDİRME YAKLAŞIMLARININ İNCELENMESİ

Duygu UÇGUN*
Elza SEMEDLİ**

Özet: Ölçme ve değerlendirme yaklaşımı, öğrencilerin gelişimini izleme, öğrenme hedeflerini belirleme, eğitim politikalarını düzenleme ve etkili eğitim ortamları oluşturma konularında önemli bir rol oynamaktadır. Çünkü ölçme ve değerlendirme sonuçları öğretmene, öğrenciye ve veliye eğitim-öğretim alanında yürütülen çalışmaların verimliliği hakkında en etkili geri bildirim sağlanmaktadır. Dil dersleri, temel dil becerilerinin geliştirilmesine yönelik derslerdir. Bu bağlamda sadece dil bilgisi konularının değil okuma, yazma, konuşma ve dinleme becerilerinin de ölçme-değerlendirme sürecine dâhil edilmesi gerekir. Farklı dillerin ölçme ve değerlendirme yaklaşımlarındaki benzerlik ve farklılıkların ortaya konulması bu konuda yapılacak yeni düzenlemelerde yol gösterici olabilir. Bu yüzden yönelimle edeki çalışma, Türkçe ve Azerbaycan Türkçesi derslerinde uygulanan ölçme ve değerlendirme yaklaşımlarını karşılaştırmak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, her iki dilin eğitim sisteminde farklı dönemlerde etkili olan ölçme ve değerlendirme yaklaşımları ile ilgili bilgilerin yer aldığı belgeler taranmıştır. Araştırmada elde edilen bulgulara göre her iki dilde de ölçme-değerlendirme yaklaşımı, son yıllarda temel dil becerilerini değerlendirmeye yönelik uygulamalı sınavlara odaklanmıştır. Bu sınavlar, öğrencilerin dil becerilerini gerçek hayat durumlarına uygun bir şekilde değerlendirmeyi hedeflemektedir. Araştırmada elde edilen bulgulara göre etkili bir öğrenme ortamının oluşturulmasına yönelik öneriler sunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: *Türkçe Öğretimi, Azerbaycan Türkçesi Öğretimi, Ölçme, Değerlendirme*

Examination of Assessment and Evaluation Approaches for Turkish and Azerbaijani Turkish Language Courses Throughout History

Abstract: The assessment and evaluation approach plays an important role in monitoring students' progress, setting learning goals, organizing educational policies and creating effective educational environments. This is because the results of assessment and evaluation provide the most effective feedback to teachers, students and parents about the effectiveness of the work carried out in the field of education and training. Language courses are courses for the development of basic language skills. In this context, not only grammar but also reading, writing, speaking and listening skills should be included in the assessment and evaluation process. Revealing the similarities and differences in the assessment and evaluation approaches of different languages can be a guide for new arrangements to be made in this regard. In line with this fact, the present study was conducted to compare the assessment and evaluation approaches applied in Turkish and Azerbaijani Turkish lessons. In this context, the documents containing information about the assessment and evaluation approaches that were effective in different periods in the education system of both languages were scanned. According to the findings of the study, the assessment and evaluation approach in both languages has focused on practical exams to assess basic language skills in recent years. These exams aim to assess students' language skills in a way that is appropriate for real-life situations. According to the findings obtained in the research, suggestions for the creation of an effective learning environment were presented.

Key Words: *Turkish Teaching, Azerbaijani Turkish Teaching, Assessment, Evaluation*

Giriş

Ölçme ve değerlendirme, eğitim-öğretim sürecinin temel kavramlarından biridir. Farklı kaynaklarda çeşitli tanımları bulunmakla birlikte ölçme, verilen bilgi ve becerilerin öğrenciler tarafından ne kadar özümsemiş ve özümsemişmediğini anlamaya yarayan bir işlemdir (Akyıldız, 2009). Değerlendirme ise ölçme işlemi sonucunda elde edilen verilerin ne anlama geldiğinin yorumlanmasıdır (Coştu, 2012). Diğer derslerde olduğu gibi ana dili eğitimine yönelik derslerde de ölçme ve değerlendirmenin öğrenme-öğretme sürecine önemli katkıları vardır. Ölçme, eğitim kararlarının verilmesinde güvenilir ve geçerli bilgi sağlamada işe koşudur (Deniz, Keray Dinçel, 2019). Değerlendirme ise programların geliştirilmesinde yol gösterici olmanın yanı sıra öğrencilerin düzeylerini, amaçlanan davranışlara hangi ölçüde

*Prof. Dr., Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, ducgun@pau.edu.tr

** Doç. Dr., Khazar University, School of Humanities, Education and Social Sciences, Education Department, esemedova@khazar.org

yaklaştıklarını saptamaya ve öğretmenin izlediği yöntemin etkisini belirlemeye yarar (MEB, 1981). Değerlendirme sonuçlarına göre öğrenciler çalışma stratejilerinin verimliliği- hakkında öğretmenler de derslerde uyguladıkları yöntem ve tekniklerin ayrıca kullandıkları ders araç-gereçlerinin uygunluğunu belirleyebilirler. Ayrıca değerlendirme sonuçları veliler için de çocuklarının akademik başarıları, derslere ilgisi ve okula uyumu hakkında fikir sahibi olmaları noktasında etkilidir.

Karşılaştırmalı çalışmalar hedef konudaki en iyi uygulamaların belirlenmesine ve eğitim politikalarının geliştirilmesine katkı sağlar. Buradan yönelimle bu çalışmanın amacı, tarihsel süreçte Türkçe ve Azerbaycan Türkçesi Dersi Öğretim Programlarını ölçme-değerlendirme yaklaşımı bakımından karşılaştırmalı olarak incelemektir. Çalışmanın başlangıçta Cumhuriyet Dönemi Türkçe Dersi Öğretim Programları ve Sovyet dönemi hem de bağımsızlık sonrası Azerbaycan Türkçesi Dersi Öğretim Programları ile sınırlandırılması planlansa da araştırma sırasında Türkiye’de 1980, Azerbaycan’da 2000’li yıllar öncesi programlarda ölçme ve değerlendirmeye yönelik bilgilerin yer almaması sebebiyle öğretim programlarının yayınlandığı yıllara ait öğretmen kitapları, ölçme ve değerlendirilmeye ilişkin diğer kaynak kitaplar, talimatlar ve Eğitim Bakanlıklarının ilgili yayınları da çalışma kapsamına alınmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Cumhuriyet döneminde Türkçe dersine yönelik ölçme-değerlendirme yaklaşımları nasıldır?
2. Sovyet dönemi ve bağımsızlık sonrası Azerbaycan Türkçesine yönelik ölçme-değerlendirme yaklaşımları nasıldır?

1. Yöntem

Bu çalışma,-incelenen ilgili talimatname, yönerge ve programların ölçme-değerlendirme yaklaşımı, olduğu gibi raporlandığından- betimsel bir araştırmadır. Betimsel araştırmalarda amaç, analiz birimine ait özellikleri nedenlerinden çok var olduğu gibi aktarmaktır (Fraenkel ve Wallen, 2020). Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmıştır. Doküman analizi, araştırma verilerinin birincil kaynağı olarak çeşitli dokümanların toplanması, gözden geçirilmesi, sorgulanması ve analizi olarak tanımlanabilen bilimsel bir araştırma yöntemidir (Sak, Şahin Sak, Öneren Şendil ve Nas, 2021). Araştırmada elde edilen veriler içerik analizi tekniğiyle çözümlenmiştir. İçerik analizi, insan davranışlarını ve doğasını belirleme üzerinde doğrudan olmayan yollarla çalışmaya olanak tanıyan bir tekniktir (Büyüköztürk vd., 2014).

2. Çalışma Grubu

Araştırma kapsamında Türkçe dersine yönelik verilerin taranması için 1926, 1927 ve 1928 tarihli Lise ve Orta Okul Talimatnamelerine yönelik açıklamaların yer aldığı Maarif vekâleti mecmuları, 1936 tarihli İmtihan Talimatnamesi ve 1924, 1929, 1938, 1949, 1962, 1981, 2005, 2015 ve 2019 tarihli Türkçe Dersi Öğretim Programları ve MEB tarafından 2023 yılında yayımlanarak yürürlüğe giren sınavlara dair Yönetmelik ve Yönergeler incelenmiştir. Azerbaycan Türkçesi ile ilgili kaynaklar temel olarak Sovyet dönemi (1920-1991) ve bağımsızlık sonrası (1991-2023) olarak iki alt kategoride araştırılmıştır. İlk kategoride 1927/28, 1930/31, 1932, 1936, 1940, 1945, 1947, 1949, 1973 yılları Azerbaycan Türkçesi Ortaokul Öğretim Programları (ana dili Azerbaycan Türkçesi olanlar ve yabancılar için Azerbaycan Türkçesi), öğretmen kitapları (metodik vesait), 1940 yılı “Şagirdlerin Azerbaycan dilinden müvaffakiyyetine kıymet vermek normaları” ve 1973 yılı “Orta Mektebin IV-X sınıf şagirdlerinin Azerbaycan dili ve edebiyatdan yazı işlerinin kıymet normaları” (Orta Okul IV-X sınıf Öğrencilerinin Azerbaycan dili ve edebiyatından Yazı Sınavlarının Değerlendirilmesi Kriterleri), ikinci kategoride ise 1994, 2010, 2015 yılları Öğretim Programları ve Azerbaycan Respublikası Ümumitahsilde Kıymetlendirme Konsepsiyası adlı doküman incelenmiştir.

Sovyet dönemine ait 1927, 1930, 1932, 1936 yılı öğretim programları ve bağımsızlık sonrası 1994 yılı programı Türk dili ve Edebiyatı programı adıyla yayımlanmıştır.

3. Bulgular

3.1. Araştırmanın Birinci Alt Problemine (Cumhuriyet Döneminde Türkçe Dersine Yönelik Ölçme-Değerlendirme Yaklaşımı Nasıldır?) İlişkin Bulgular

Cumhuriyet döneminin ilk programlarında ölçme ve değerlendirme kavramlarına doğrudan yer verilmemiştir. Cumhuriyet Döneminin ilk ortaokul programı 1924 tarihli Lise Birinci Devre Müfredat Programı'dır. Bu Program'da ölçme-değerlendirmeye ilişkin herhangi bir açıklama yapılmamıştır (MV, 1340a). Aynı yıl yayımlanan Lise Müfredat Programlarının Esbâb-ı Mucibe Layihası'nda da sadece derslerin işlenişine yönelik açıklamalara yer verilmiştir (MV, 1340b).

1926 yılında yayımlanan Lise ve Orta Mektepler ile Muallim Mekteplerine Mahsus Yeni Talimatnâme'nin İmtihanlara Ait Ahkâmı'nda; ortaokul öğrencilerinin her sınıfta bir sene içinde öğrendiği bilgileri ve edindikleri becerileri belirlemeye yönelik "sınıf imtihanı"ndan ve öğrencilerin bütün öğrenim süresi boyunca öğrendiği bilgileri ve edindikleri becerileri belirlemeye yönelik "mezuniyet imtihanı"na girecekleri ifade edilmiştir (MV, 1926). Burada öğrencilerin sadece bilgi yönünden değil beceri bakımından da bir değerlendirmeye tabi tutulacaklarının belirtilmesi önemlidir.

Anılan belgedeki açıklamalara göre öğrencilerin sınıf imtihanlarından senede alacakları üç notun ikisi yazılı yoklamalardan biri de öğretmenlerin ders senesi içinde farklı zamanlarda yapacağı sözlü etkinliklerden edindiği kanaate göre verilecektir. Yazılı sınavların belli zamanların dışında ve öğrenciye önceden haber verilmeksizin yapılacağı, soruların da sadece o günkü derse ait olmayacağı daha okunan konuları da içermesi gerektiği belirtilmiştir (MV, 1926). Türkçe dersleri de dâhil olmak üzere neredeyse bütün derslerde öğrencilerin akademik başarılarının değerlendirilmesinin sonuç odaklı değil sürece yönelik olması gerektiği günümüzde özellikle üzerinde durulan bir ölçme-değerlendirme yaklaşımıdır. Bu bakımdan söz konusu durumun vurgulandığı tarih, ilgi çekicidir.

1926 tarihli bu açıklayıcı belgede Türkçe dersi mezuniyet imtihanının yapılacağı ders zümreleri listesinde yer almaktadır. Mezuniyet imtihanlarının üç dersten yazılı, diğerlerinden sözlü olacağı belirtilmiştir. Her sene hangi dersin sınavının yazılı yapılacağı Maarif Vekâletince bildirileceği ve gerektiğinde sınav sorularının da yine Vekâletçe mühürlü olarak okullara gönderileceği ifade edilmiştir (MV, 1926). Sınav komisyonlarının, sınıf geçme ve not sisteminin ayrıntılı olarak ele alındığı belgeye göre yazılı ve sözlü mezuniyet imtihanlarında sorulacak sorular şu noktalara dikkatle hazırlanmalıdır:

a. Sorular, herhangi bir derste öğrencinin hafızasını meşgul eden ayrıntıları istemekten ziyade o derste veya herhangi bir ders zümresine ait sorunların çözümünde öğrencinin ne kadar beceri ve liyakat kazandığını anlamaya yönelik olmalıdır.

b. Sorular, mümkün olduğunca zümrenin farklı derslerini ilgilendiren konulardan oluşmalıdır.

c. Sorular, sadece son sınıfta öğretilen konulara değil tüm öğrenim süresi boyunca öğretilen konulara yönelik olmalıdır (MV, 1926).

Antalya Mıntıkası Maarif Emini İsmail Habip'in 13.02.1927'de bu yeni Talimatname'nin anlaşılmasını kolaylaştıracak açıklamaların yer aldığı ve ortaokullara gönderdiği yazısından eski sınav uygulamalarının nasıl olduğu da anlaşılmaktadır. Buna göre Türkçe dersinin de içinde bulunduğu derslerin ölçme-değerlendirme yaklaşımında şu değişiklikler olmuştur;

a. Eski imtihan sisteminde talebe bütün kuvvetini sene sonuna yoğunlaştırır. Şimdi bütün sene çalışmak zorundadır.

b. Zekâlarına güvenen bazı öğrenciler, imtihan zamanındaki fazla ve anlık çaba ile sınıfı geçer. Fakat çabuk bellenen her şey gibi bu süre zarfında öğrenilenler de çabuk unutulurdu. Şimdi öyle toptan ve ani değil yavaş yavaş ve sürekli bellemek mecburiyetindedir.

c. Birçok öğrenci bir aylık imtihan zamanını fazla önemsedikleri için maddeten ezilirler, hastalıklar, zafiyetler, hatta intihar gibi asabi buhranlar bu yüzden meydana gelirdi. Şimdiki tarz aynı zamanda çocukların sağlığı açısından daha yararlıdır.

ç. Eski sistemde öğrenci “talih” ile de sınıf geçebilirdi. Bazılarına bildiği sorular rast gelir yahut kolay sorular tesadüf eder, sınıf geçer; onlardan ortalama bakımından daha geri olmayan ve belki fazla olan diğer bazı talebeler de aksine, benzer tesadüf yüzünden sınıfta kalırlar. Yeni sistem talih ve tesadüfe bağlı bu adaletsizliği de ortadan kaldırmış oluyor.

d. Eski sistemde imtihanlar dışarıdan alınan ayırtmanlarla yapılıyordu. Ayırtmanlar ya öğrenci ile olan alakasına yahut da beşeri bir merhamet hissine kapılarak öğrencinin bir senesi heder olmasın diye sınıfta kalması gereken bir öğrenciyi terfi ediyorlardı. Şimdi bu gibi sebepler ortadan kalkmıştır (İsmail Habip, 1927).

İlgili yazıda “İnşad” gibi yazılı yoklamaya tabi tutulamayan bazı derslerin yazılı yoklama notlarının nasıl verileceğine ilişkin açıklamalar da oldukça önemlidir. Buna göre bu tür dersler ayrı bir ders değil, Türkçe derslerinin bir parçasıdır. İmtihan Talimatnamesi’nde geçen “talebenin en ziyade kıraat ve tahrirdeki dereceyi kuvvetine göre Türkçe dersleri için yalnız bir numara verilir” cümlesinin de yanlış anlaşılabilir olarak Türkçeden sadece okuma ve yazmaya göre not verileceği gibi bir anlam çıkarıldığı oysa imla, inşad, sarf ve nahvin de not verilirken dikkate alınacağı vurgulanmıştır (İsmail Habip, 1927). Buradan yönelimle okuma ve yazmanın ölçüt olacağı, okuma yazması iyi olan bir öğrencinin imla ve dil bilgisi bakımından da iyi olacağı; hüsnü hat ve dil bilgisi bakımından iyi olduğu halde okuma yazması iyi olmayan bir öğrencinin Türkçeden iyi bir not almaması gerektiği belirtilmiştir. Mevcut Türkçe Dersi Öğretim Programı’nda dil bilgisi kazanımlarının farklı öğrenme alanlarına dağıtılması da bu değerlendirmeye açıklanabilir.

Talimatname’ye yönelik açıklamalarda yazılı ve sözlü sınavların yararlarına ve sınırlılıklarına da değinilmiştir. Buna göre; bütün öğrencileri aynı zamanda aynı sorulara cevap verecek olması nedeniyle öğrencilerin cevaplarının daha adil bir şekilde değerlendirilmesi, notlara esas olan evrak daima elde olduğu için verilen notun her an kontrol edilebilmesinin mümkün olması ve kalabalık sınıflarda bütün öğrencilerin birkaç kez yoklamaya tabi tutulmasının sağlanması yazılı yoklamaların yararlarıdır. Buna karşınkrandan öğrenmeyi sağlaması-arkadaşı sözlü sınavda soruları yanıtlarken- ve öğrenciyi söze alıştırmak için intikal kudretlerini ölçmesi de sözlü sınavların güçlü yanlarıdır. Yazılı sınavlarda her öğrenci bireysel olarak yazdıklarından sorumludur, ancak sözlü yoklamalarda bir öğrencinin yanıtı sınıftaki diğer öğrencileri de etkileyebilir. Bu nedenle her öğretmen hem yazılı yoklamaların faydalarını öne çıkarmak için birden fazla yazılı yoklama yapmaya hem de sınırlılıklarından korunmak için yazılı yoklamaların sayısını sınırlamaya dikkat etmelidir (İsmail Habip, 1927).

Mezuniyet imtihanlarına yönelik açıklamalara da anılan yazıda geniş yer verilmiştir. Sınavların şekli ve içeriğinin yanı sıra özellikle öğretmenler açısından önemine ilişkin açıklamalar oldukça önemlidir. Çünkü eğitim-öğretim sisteminde ölçme ve değerlendirme, birçok yararının yanı sıra öğretmene uyguladığı yöntemin uygunluğu ve meslekî açıdan yeterliliği hakkında; veliye de eğitim-öğretim sürecinin verimliliği hakkında geri bildirim sağlar (Göçer, 2019). Anılan açıklama metninde de bunlarla ilişkili olarak;

“...Muallimin şahsi kudret ve meziyeti onun tamamını değil yarısını ifade eder. Diğer yarısı o muallimin yetiştirmek kudretini de haiz olmasıdır ve maarifte asıl gaye de bu ikincisidir. Çünkü bir muallim şahsen istediği kadar muktedir olsun. Eğer talebesini yetiştirmek iktidarından mahrumsa onun şahsi kudreti meslek için hiçbir mana ifade etmez.

Tabi şahsi liyakat ve kudretten mahrum bir muallimin de iyi talebe yetiştirmesine imkân yoktur. Binaenaleyh maarif mesleği her muallimden hem şahsi kudreti hem de talebe yetiştirmek kudretini istiyor. İkincisi de birinci kadar hatta ondan ziyade mühimdir. Çünkü birincisi vasıta ikincisi gayedir. Vasıtanın iyi olmasını istiyoruz. Gayeye iyi varılsın diye yeni sistem, muallimi en çok bu gaye üzerinde ölçüyor”.

Mezuniyet imtihanının getirdiği yeni sistemde muallimin not vermekte cömert olması talebenin lehine not vermektен ziyade kendi aleyhine not vermektir. Bundan sonra talebeye fazla acımağımız kendimize acımağımız demek olacaktır. Çünkü talebeye acıyarak zayıf talebe yetiştirirsek kendimizi zayıf mevkiye düşürmüş olacağız. Bazen talebenin bir senesi za'ya uğramasın diye gösterdiğimiz bir merhamet zaafi talebenin bütün manevi hayatını za'ya uğrattıyor. Eğer bir sınıfın dersleri bir talebenin dimağına ağır bir yük gibi geliyorsa, eğer o talebenin seviyesi derslerinin altında eziliyorsa ona sınıf geçirmek onu müstefit etmek değil ona fenalık yapmaktır. Çünkü o çocuk daima bütün tahsilinin sonuna kadar hatta bütün hayatınca hep böyle aksak ve ezgin kalacaktır. Bir talebeye hakiki şefkat onu derslerinin altında bir bezgin değil derslerinin üstüne çıkmış bir kudret yapmakla tecelli eder. Bir sene sınıfta kalan dimağında dersleriyle ahenktar bir tevazün (denk olma) yapan bir talebe bir sene kaybetmiş değil bütün hayatını kazanmış demektir. Bu noktanın yalnız talebelere değil talebe velilerine de anlatılması lazımdır.” (İsmail Habip, 1927).

Sınıf geçme sistemine yönelik uyarı ve açıklamaların da güncelliğini yitirmediği ve oldukça önemli olduğu düşünülmektedir.

1927 yılında dönemin Maarif Vekili Mustafa Necati Bey tarafından kaleme alınan ve yeni talimatnamenin eskisinden farklı olan noktalarının açıklandığı sekiz maddelik kısa yazıdan da sınavlarla ilgili açıklamaların daha açık ve anlaşılır hâle getirildiği ve uygulamanın aynı şekilde devam ettiği anlaşılmaktadır (Mustafa Necati, 1928).

1929 Orta Mektep Türkçe Programı'nda ölçme-değerlendirme ile ilgili doğrudan herhangi bir açıklamaya yer verilmemiştir. Ancak anılan İmtihan Talimatnameleriyle koşturduğu düşünülen ifadelerle yer verilmiştir. Örneğin;

“Yazı ile meramını ifade ederken talebenin:

- 1- Okunaklı ve pişkin bir yazı ile yazması,
- 2- Yazdığı kelimelerin imlâsına dikkat etmesi,
- 3- Gramer ve sentaks kaidelerine uygun olarak yazması,
- 4- Büyük harfleri ve muhtelif nokta işaretlerini yerli yerinde kullanması,
- 5- Fikirlerini muvaffakiyetle ifade edebilmesi için çok kelimelere ve orijinal bir üslûba sahip olması,

6- Cümle ve "paragraf"ların tanzim ve tertibinde muvaffakiyet göstermesi lâzımdır.” (MV, 1929).

Bu ifadelerden yönelimle öğrencilerin yazılı yoklamalarda hangi ölçütlerle değerlendirileceği de anlaşılmaktadır. Anılan Program'da kıraat derslerinde uyulması gereken esaslarla ilgili de benzer açıklamalara yer verilmiştir. 1931-1932 Ders Senesi Tadilatı Türkçe Programı'nda da aynı ifadelerle karşılaşılmaktadır (MV, 1931).

1936 yılında ortaokullara yönelik bir Sınav Talimatnamesi daha yayımlanmıştır. Önceki Talimatname'ye göre bazı yerlerde sadeleşmeye gidilse de bazı bölümlerde daha ayrıntılı açıklamaların da yapıldığı görülmektedir. Talimatname'ye göre ortaokulların bir ve ikinci sınıfında her öğretmen kendi okuttuğu derslerden öğrenciye ders yılı içinde üç kanaat notu verir. Üçüncü sınıfta ise her öğretmen kendi okuttuğu derslerden öğrenciye ders yılı içinde iki kanaat notu verir ve ders yılı sonunda sözlü sınav yapılır. Türkçe, tüm sınıflarda hem kanat notu verilecek hem de son sınıfta sözlü sınavı yapılacak derslerdendir. Türkçeden verilecek not, öğrencinin okuma, yazma, dil bilgisi, inşat ve el yazısı derslerindeki bilgi ve mahareti dikkate alınarak verilir. Okuma, dil bilgisi ve inşat derslerinin sınavının sözlü, yazma ve el yazı derslerinin sınavının yazılı olarak yapılacağı ve öğrenciye Türkçe grubundan

sadece bir not verileceği belirtilmiştir. Kanaat notlarının neye göre verileceği, mazereti nedeniyle sınavlara giremeyen ya da bütünlemeye kalan öğrencilerin durumu, not sistemi, engel sınavı, ortaokul bitirme sınavına dışarıdan girenler gibi birçok konunun ayrıntılı olarak açıklandığı Talimatname’de sözlü sınavlarda sorulacak soruların açık ve anlaşılır olması gerektiği, öğretmenlerin sordukları sorunun yanıtını sezdirecek veya öğrenciyi şaşırtacak, kıracak veya korkutacak söz ve hareketlerden kaçınması gerektiği ifade edilmiştir (KB, 1936).

1938 tarihli Ortaokul Türkçe Programı’nda da önceki programa benzer şekilde “Talebeyi yazı ile meramını ifadeye alıştırmak, yazı ile meramını ifade ederken ve değerli kitaplarla temas etmek ve onları okurken düşünerek ve zevkini tadararak okumak” başlıklarında dikkat edilecek hususlarla ilgili açıklamalarda Türkçe derslerinde okuma, yazma ve konuşmanın değerlendirilmesinde nelere dikkat edileceğinin ipuçlarını bulmak mümkündür (KB, 1938). 1949 ve 1962 Ortaokul Türkçe Programları’nda da benzer şekilde doğrudan ölçme-değerlendirmeye yönelik bir başlık bulunmamaktadır. Ancak dolaylı olarak değerlendirmelerde dikkate alınacak ölçütler hakkında bilgi verilmiştir (MEB, 1949; MEB, 1962).

1981 Temel Eğitim Okulları Türkçe Eğitim Programı’nda ise konu kapsamlı olarak ele alınmış ve hem ölçme hem de değerlendirme ayrı başlıklar altında açıklanmıştır. Buna göre;“gözlem, okuma, anlatırma, ödevler, testler ve yazılı yoklamalar Türkçeyi kullanma becerilerinin ölçülmesinde kullanılacak belli başlı yöntemler olarak sıralanmıştır. Bu yöntemlerin uygulanmasında nelere dikkat edileceği de ayrıntılı olarak Program’da açıklanmıştır (MEB, 1981). 2006 yılında İlköğretim Türkçe Dersi (6, 7, 8. Sınıflar) Öğretim Programı yayımlanmış ve kademeli olarak yürürlüğe konulmuştur. Buna göre Türkçe derslerinde ölçme ve değerlendirme uygulamaları öğretimin başında, öğretim sürecinde ve sonunda yapılacaktır. Öğretim sürecinin başında öğrencilerin hazır bulunuşluk düzeylerinin veya durumlarının belirlenmesi; öğretim sürecinde öğretimin değerlendirilmesi ve öğrenme eksikliklerinin belirlenmesi; öğretim süreci sonunda akademik başarılarının belirlenmesi amacıyla yapılır. Kısa cevaplı maddeler, çoktan seçmeli maddeler, eşleştirme maddeleri, doğru-yanlış maddeleri, açık uçlu sorular, görüşme, tutum ölçekleri, öz değerlendirme, akran değerlendirme, gözlem, öğrenci ürün dosyaları, performans ve proje ödevleri ölçme değerlendirme araçları olarak Program’da ayrıntılı olarak açıklanmış ve bunlarla ilgi örnekler verilmiştir. Ayrıca öğrenme sürecinin başında, süreç boyunca ve sürecin sonunda bu ölçme araçlarının hangilerinin kullanılabileceği de ayrıntılı olarak açıklanmıştır (MEB, 2006). 2015 ve 2017 Türkçe Dersi (1-8. Sınıflar) Öğretim Programlarında ise ölçme ve değerlendirme faaliyetlerinde bireysel farklılıkların göz önünde bulundurulması; öğrencilerin programla kazandırılması hedeflenen bilgi ve becerileri ne oranda edindiğinin tespitinde kullanılan ölçme ve değerlendirme uygulamalarının sürekli olması gerektiği belirtilmiştir. 2017 Programı’na göre 4-8. sınıflarda sürecin yanı sıra sonuç odaklı ölçme ve değerlendirme yaklaşımı benimsenmelidir. Bu sınıf düzeylerinde bilişsel becerilerin ölçülmesinde yararlanılacak yazılı sınavlar yapılandırılırken öğrencilerin üst düzey bilişsel becerilerin kullanılmasına imkân sağlayan çeşitli madde türlerinden yararlanılması gerektiği vurgulanmıştır. Hazırlanacak maddelerin, mümkün olduğunca yazılı (kısa metin, şiir, tablo, grafik vb.) ve görsel unsurlar (karikatür, fotoğraf, resim vb.), grafik düzenleyiciler (kavram haritaları, zihin haritaları vb.) gibi öncüllere yer verilerek zenginleştirilmesi gerektiğine (MEB, 2017) ilişkin öneri de öğrencilerin ortaokul sonunda girecekleri merkezî sınavlara da hazırlanması bakımından önemlidir. Soruların eski ve yeni bilgileri birleştirecek ve diğer disiplinlerin yanı sıra günlük hayatla ilişkilendirilecek nitelikte olmasına yönelik öneriler de anılan sınavların içeriğiyle uyumludur.

Türkçe derslerinde okuma, yazma, konuşma ve dinlemeye yönelik kazanımların sürece yönelik, aynı zamanda uygulamalı sınavlarla ölçülmesine ilişkin bu öneriler, Programlar’ın dışında yakın zamanda farklı metinlerle de somutlaştırılmış ve bu bağlamda 9

Eylül 2023 tarihinde "Millî Eğitim Bakanlığı Ölçme ve Değerlendirme Yönetmeliği" ve "Millî Eğitim Bakanlığı Yazılı ve Uygulamalı Sınavlar Yönergesi" yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Buna göre Millî Eğitim Bakanlığınca, ilkokullarda ölçme değerlendirme çalışmalarına yönelik test sistemi yerine geliştirilen "süreç odaklı" öğrenme yaklaşımı kapsamında biçimlendirici değerlendirmeye dayalı örnek ölçme araçları yayımlanmıştır. Bu örneklerde hem temel dil becerilerini ölçmeye yönelik farklı öneriler sunulmuş hem de değerlendirme yöntemine ilişkin puanlama anahtarlarına yer verilmiştir (<https://odsgm.meb.gov.tr/www/bicimlendirici-degerlendirme-ornekleri/icerik/1059>)

Anılan Yönerge'de Türkçe dersinin sınav puanlarının yazılı sınavın %50'si, dinleme sınavının %25'i ve konuşma sınavının %25'inin alınarak hesaplanacağı; uygulamalı sınavların süresi ve hangi kazanımlara göre yapılacağı da ders öğretmenlerince belirleneceği ifade edilmiştir. Ortaokul ve liselerde öğretmenler tarafından öğrenciye anında geri bildirim vermek amacıyla ünite/tema veya konu sonlarında ya da kritik kazanımları ölçmek için kısa süreli sınavların da yapılabileceği, kısa süreli sınavların notla/puanla değerlendirilmeyeceği ve kısa süreli sınavlarda farklı soru türlerinin kullanılacağı Yönerge'de dikkat çeken açıklamalardandır. Yazılı sınavlarla ilgili olarak ülke genelinde ortak sınavlar yapılacağı, sınav sorularının, konu soru dağılım tablosuna göre hazırlanacağı, konu soru dağılım tablosunun da Bakanlık tarafından; il, ilçe ve okul geneli ortak yazılı sınavlar için il sınıf/alan zümreleri tarafından ölçme değerlendirme merkezi müdürlüğünün görüşü alınarak hazırlanacağı ve örnek konu soru dağılım tablolarının yayımlanacağı belirtilmiştir

https://odsgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2023_10/12115933_MEB_yazili_ve_uygulamali_snavlar_yonergesi.pdf.

3.2. Araştırmanın İkinci Alt Problemine (Sovyet Dönemi ve Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan Türkçesi Dersine Yönelik Ölçme-Değerlendirme Yaklaşımı Nasıldır?) İlişkin Bulgular

Azerbaycan'da Sovyet Bolşevik Rusiya'sının işgaliyle birlikte önce alfabe, sonra da mevcut programlarının içerik değişiklikleri başlatılmıştır. 1920/21, 1923/24, 1927/28 yılı dil öğretiminin temel amacının Bolşevik inkılabını ve sosyalizmi yaymak olduğu açıkça ifade edilmiştir. Dilin sosyalizmin amaçlarına ulaşması için etkili kullanılması ve yeni bir toplum oluşturması için bir vasıta olarak görüldüğü programdan anlaşılmaktadır. 1932 /33 yılı Türk Dili ve Edebiyatı Programında 1927/28 yılı öğretim programlarının milliyetçilik, panturkizm ideolojileri üzerine kurulduğu ve marksizm cümleleri altında antimarksist düşüncelerin yayıldığı ileri sürülmektedir (TDE Programı, 1932: 5). Bu dönem programlarda ölçme değerlendirme bölmeleri yer almadığı gibi sürece yönelik bir bilgi de verilmemektedir. Programın yapısı daha ziyade eğitim öğretimde süreç odaklı yaklaşıldığını gösterir. Bu anlamda 1924 yılı programı öncekilerden farklı olarak "karma (kompleks) öğretim programı" (Merdanov, 2022: 18) yapısıyla daha fazla günümüz yapılandırmacı yaklaşımını yansıtmaktadır.

Azerbaycan'da 1932 yılına kadar öğretim programlarında ölçme değerlendirme yaklaşımına dair net bilgi ile karşılaşmıyoruz. Aslında Sovyet pedagojisinde ölçme değerlendirme ile ilgili bilgi, tavsiye ve kaideler talimat, "öğretmene yardım", "metodik vesait" ve "norma"lar adlı yayınlarda yer almaktadır.

1932 yılında yayımlanan "Tedris İlinin Sonunda Uçot, Sınıfta Kalmakla Mübarize Hakkında Talimat Mektubu"nda öğrencilerin yıllık değerlendirilmesikoşulu getirilmiş ve değerlendirilme zamanı aşağıdaki ölçütlerin dikkate alınması önerilmiştir:

1. Öğrencinin genel gelişimi (çevresindeki olayları anlama, onlarla ilişkisi, aktivliği (faal olma), sağlıklı olması)

2. Ayrı ayrı disiplinler üzre bilgileri (matematikten “başarılı”, Rusçadan “zayıf” diye sözel değerlendirme yazılmalı, her bir öğrencini zayıf tarafları tasvir edilmeli, matematikten zayıfsa aynı şekilde bilgi düzeyi tasvir edilmeli),

3. Ev veya sınıf ödevlerini yapması, bağımsız/ mustakil çalışma becerisi, takım çalışması (“özünü brigadada ne cür aparması”, sosyal hizmete katılımı) (TM, 1932: 2-3).

Aynı zamanda öğrencilerin yıllık etkinliklerinin değerlendirilmesi için dönem içinde öğretmen tarafından her bir öğrenci hakkında notların kayda alınarak kanaat notunun ve öğrenci dosyalarının oluşturulması istenilir (TM, 1932: 3).

“Muallime Kömek (Yardım)” dergisinin (1932: 3), 1-3. Sayılarında yayınlanan metodiki mektupta belirtilmiş kaidelere uygun “günlük uçot (kayıt tutma)” şeklinde süreç değerlendirilmesi tavsiye edilir.

1932 yılında Yusuf Zeynalı tarafından ilkokul öğretmenlerine yönelik hazırlanan “Muallime Rehber” (Tam Kelime Metodu üzre Yazılmış Alfabe Kitabı ile Nece İşlenmelidir?) adlı kitapda ilk okulda Azerbaycan (Türk) dilinin nasıl öğretilmeli olduğu ve süreç içerisinde geri bildirimlerin nasıl izleneceği anlatılsa da dönemlik ve yıllık ölçme ve değerlendirmeden bahsedilmemiştir. 1936/37 yılı programında ise içerik kıraat, yazı, şifahi (sözlü) tahrir, gramer ve imla kuralları olmak üzere dört alan bulunmaktadır. Program’da bu alanların ardışık değil, paralel olarak integrativ öğretilmesi gerekliliği belirtilmiştir (TDE, 1936, 3-4). 1936 yılı Programı’nda ilk defa program içinde ölçme değerlendirmeye yönelik “Ev ödevinin nasıl yapıldığının değerlendirilmesine yönelik bilgi” alt başlığı altında süreç değerlendirilmesine yönelik talimat bulunmaktadır (1936: 5). Programda “okuma” alanına yönelik ev ödevlerinin çerçevesi belirlenmiş ve ev ödevlerinin değerlendirilmesi için ölçütler sunulmuştur.

1936 yılı Programı’nda yer alan bir diğer ölçme değerlendirme türü de “ yazı işi” adlı yazılı yoklamalardır. Bu yazılı sınav türüne dair talimat şöyledir:

1. Noktalama işaretleri konulmamış bir metni deftere yazarak gerekli işaretleri koyma,

2. Bir metni deftere yazarak bırakılmış ekleri tamamlama,

3. Bir metni deftere yazarak bırakılmış sözleri tamamlama,

4. Metnde bırakılmış belirli kelimeleri başka eşanlamlılarla değiştirmek,

5. İsimleri cümle içinde hal ekleri ve ya fiil çekim eklerine göre tasrif etme,

6. Kontrollü yaz (imla) yazmak (1936: 15).

1936/37 programının ölçme değerlendirme felsefesinin aslında süreç değerlendirmeye ve etkili geribildirim uygulamasına odaklandığı anlaşılmaktadır. Program’da geribildirim sürecinin nasıl yürütüleceğine ilişkin çok detallı açıklamalara da yer verilmiştir.

Sovyet pedagojisinin ölçme değerlendirme yaklaşımı genellikle öğretim programlarının dışında yayınlanan talimat, normlar ve “metodiki vesait” adlı öğretmen kitaplarında ve ek kaynaklarla yürütüldüğüne daha önce değinmiştik. “Azerbaycan dilinden kıymet normaları” adlı talimatlar, 1940, 1941, 1953, 1963 1973 yıllarında yayımlanmıştır.

Sovyet döneminde ölçme değerlendirme hakkında ilk zorunlu talimat 1935 yılının 3 Eylül tarihinde SSRİ HKS’te alınmış kararla belirlenmiştir. Karara göre “SSRİ’nin bütün okulları için zorunlu ölçme ve değerlendirme normları/kriterleri hazırlanmalı, aynı bilgi düzeyi bütün okullarda aynı ölçütlerle değerlendirilmeli”dir (1940: 3).

1940 Normalar’ında öğrencilerin bilgilerinin aynı ölçütlerle değerlendirilmesi koşullarını düzenleyen bu kaideler, öğretmenlerin bu ölçütleri kullanmaları durumunda, onların öğrencilere önceki gibi bireysel yaklaşımdan vazgeçecekleri anlamına gelmemeli gerektiğini de hatırlatır. Talimat’a göre öğrencilerin değerlendirilmesinde tesadüfi hatalar ayırt edilebilmeli ve hataların sebepleri irdelenmelidir. V-VII. sınıflarda Azerbaycan Türkçesinden öğrencilerin bilgi ve alışkanlıklarına dair kayıt tutulması (bilik ve verdişlerini uçota almak) için aşağıdaki bilgi ve alışkanlıklarının değerlendirilmesi önerilir:

a) Dildeki temel dil birimlerine (sesler, kelime yapısı, cümle öğeleri, görevleri, imla ve yazım kuralları ve s.) yönelik konulardaki bilgilerin değerlendirilmesi,

b) İmla ve yazım kurallarının uygulanmasına yönelik, aynı zamanda dili sözlü ve yazılı kullanma alışkanlıklarını (verdiş/beceri) değerlendirmek (Normalar, 1940: 3-4).

1940 Normaları'nda öğrencilerin sözlü (şifahi) değerlendirme ölçütleri/normalar için de öneriler bulunmaktadır. Buna göre öğrencilere sözlü yapılırken;

- Öğrencilerin gramer bilgilerini anlatmaları,
- Örnekler vermeleri,
- Gramer kurallarını sözlü olarak tahlil etmeleri,
- Konunun anlaşılmasına yönelik öğretmenlerin sorularına cevap vermeleri,
- Çeşitli soru ve ödevleri sınıf tahtasında yazmaları,
- Ders kitabındaki konuyu ve öğretmenin anlattıklarını mantıki ardışıklığa dikkat edilmesi gerektiği belirtilmiştir (Normalar, 1940: 4-5).

1940 yılı Normaları'nda Azerbaycan Türkçesi dersinin tüm konularına yönelik değerlendirmenin nasıl yapılacağı hakkında kurallar çok detaylı anlatılmış, tüm konulardan hatalı öğrenci cevaplarına kadar ayrıntılı örnekler verilmiş, hangi konunun nasıl değerlendirileceğine dair önerilerde bulunulmuştur. Öğretmenlerin öğrencileri değerlendirmek için not yazacakları zamanı, önceki konulara yönelik de ödevler vermeleri önemle belirtilmiştir (Normalar, 1940).

Aynı zamanda öğrencilerin sözlü notlarını ve öğretmenlerin kanaat notlarını yazarken aşağıdaki hususlara dikkat etmeleri gerektiği özenle ifade edilmiştir:

1. Bilginin hacmi ve kapsamı: Öğrenci ders kitabında verilmiş ve öğretmen tarafından anlatılmış bütün programdaki materialeri biliyor mu?

2. Bilginin kalitesi: ders materiallerinin anlaşılması düzeyi, bilgisinin devamlılığı, tanımların doğruluğu, öğrencilerin hangi sıklıkta hata yaptığı, hataların düzeyi ve öğrencinin hatalarını düzeltme düzeyi.

3. Kazanılmış bilginin öğrenci tarafından verilmiş ödevlere uygulama becerisi (Normalar, 1940: 7).

Tablo 1: Değerlendirme ölçütleri (Normalar 1940: 10'dan uyarlanmıştır).

“Ala” (Pek iyi)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Dilbilgisel analiz, cümle kurmak ve yazmak, sözcüklerin yazılışı, dilbilgisel terimler ve tanımları doğru şekilde ifade etme, kuralları düzgün anlatma, , söylediği fikirleri kanıtlamak için sadece ders kitabından değil, kendi örneklerini verme, 2. Cümle ve sözleri doğru ve özgüvenle tahlil etme, 3. Belirli materialin anlaşılma düzeyinin belirlenmesi için verilen soruların doğru cevaplandırılması, 4. Öğretmenin verdiği ödevleri bağımsız yapar, verilmiş sözlere cümleler kurar, söz köklerinden eklerle yeni sözler yapar. (serbest çalışma)
“Yahşı” (İyi)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Gramer konularını doğru ve ardışık, sıralamasını yapar, dilbilgisi kavramları ve terimleri tanımlar, kuralları doğru anlatır, sadece ders kitabından örnekler vermekle yetinir, kendisi örnekler üretmez, 2. Dilbilgisel tahlil zamanı tek tek hataları var, bu hataları öğretmenin yardımıyla düzeltir, 3. Cümle kurma ve sözcük yapma, bulma ödevini yaparken (serbest çalışma) önemsiz hatalar yapar.
“Orta”	<ol style="list-style-type: none"> 1. Gramer konularını anlatırken bu konular hakkında bilgisi olduğu anlaşılır, tanımları ve kuralları bilir, ancak ilgili materialı anlatmakta zorlanır ve kuralları izah ederken (açıklarken) hata yapar, 2. Dilbilgisel tahlilde ciddi (kaba) hatalar yapar, 3. Örnek üretmekte zorlanıyor
“Pis” (Kötü)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Gramer konularından belirli içerikle ilgili bilgisi zayıftır, materialı özgüvensiz bir şekilde anlatır, anlatırken ara verir, duraklayır, 2. Tanımları ve kuralları açıklarken konuların içeriğine yönelik yanıltıcı bilgiler verir,

	hatalar yapar, 3. Dilbilgisel tahlil zamanı ciddi (kaba) hatalar yapar.
“Çok pis” (Çok kötü)	Öğrenci sınıfta anlatılmış konularla ilgili hiç bir şey bilmiyor.

1940 yılı Normaları’nda Azerbaycan Türkçesi dersinden öğrencilerin yazı alanından kontrollü yazma etkinliğinden öğrencilerin bilgi ve becerilerinin değerlendirilmesi ile ilgili çok ayrıntılı bilgiler verilmekle, değerlendirme düzeylerine yönelik alt ölçütler örneklerle öğretmenlere anlatılmıştır (1940: 11).

Tablo 2: “İfade (nağil etme)” etkinliğinin değerlendirme ölçütleri (Kıymet Normaları, 1940: 14’ten uyarlanmıştır).

“Ala” (Pek iyi)	1. Metnin içeriğini hatasız , doğru yazılması, olgu ve düşünceleri tam doğru ve sıralı, ardışık gösterilmesi, 2. Doğru sözcükler seçilmiş ve cümle yapıları hatasızdır, 3. Yazım hataları ve 2’den fazla noktalama hatası yoktur, 4. Yazılı anlatımı aydın ve anlaşlıktır
“Yahşı” (İyi)	1. Olgu hataları yoktur, içerik tam olarak anlatılmış, 2. Olgular ardışık ve içerik doğru anlatılmış, 3. Sözcük seçimi ve cümle yapısında 2 hata var, 4. Yazım ve noktalama işaretlerinde 2 hata var
“Orta”	1. İçeriğin anlatılmasında 1-2 uyumsuzluk var, anlatım sırasına rağmen önemli olay veya olgudan bahsedilmemiş ya da yerinde anlatılmamış, 2. Sözcük seçimi ve cümle yapısında 4 hata var 3. Kendi sınıf düzeyi için belirlenmiş normlardan fazla İmla ve noktalama hataları yoktur
“Pis” (Kötü)	1. İçerik anlatılırken tahrif olunmuş, 2. Olay ve düşünce sırası bozulmuş, 3. Sözcük seçimi ve cümle yapısında en fazla 6 hata yapılmış, 4. Kendi sınıf düzeyi için belirlenmiş normlardan fazla İmla ve noktalama hataları yoktur
“Çok pis” (Çok kötü)	1. İçeriği anlatamamış, 2. Metinde ardışıklık ve sıra bozulmuş, 3. Sözcük seçimi ve cümle yapısında 6’dan fazla hata yapılmış, 4. Kendi sınıf düzeyi için belirlenmiş normlardan fazla İmla ve noktalama hataları var.

1940 yılı Normaları’nda her bir sınıf ve etkinlik için örnek tabloda gösterilen değerlendirme ölçütleri ve puanlandırma tablosu gösterilmiştir. Azerbaycan Türkçesi dersinde yapılan bir başka etkinlik olan “serbest yazı” (deneme) için detaylı değerlendirme ölçütleri ve puanlama ölçeğinin “ifade” etkinliği ile aynı olduğu da belirtilmiştir (1940: 14-16).

Yukarıdaki tablolardan da anlaşıldığı gibi bu Normalarda sürece yönelik holistik değerlendirme temel alınmıştır.

Azerbaycan eğitim sisteminde ölçme değerlendirmeye ilişkin bir başka yayın 1945 yılında A.Abdullayev tarafından yayınlanmış “Orta Mektepte Azerbaycan Dili” (Metodik Vesait), Ali Mektep ve Orta Mektep Muallimlerine Kömek” adlı kitaptır. Bu kitapta öğrencilerin bilgilerinin değerlendirilmesine yönelik “hesaba alma” terimi kullanılmış, ayrıca alt başlık olarak işlenmiştir. Kitapta değerlendirmenin, “hesaba alma”nın iki türünden bahsedilmektedir:

1. Günlük (Cari) hesaba alma,
2. Son hesaba alma.

Günlük (Cari) hesaba alma: Öğretmenlerin her gün öğrencilerinin ödevlerini kontrol ederek öğrencilerin ödevlerini puanlandırmalarıdır. Aynı zamanda öğretmen yeni konuyu anlattıktan sonra konunun anlaşılma düzeyini kontrol etmek amacıyla sorular sorar. Öğretmen öğrencilerin hem ev hem sınıf ödevlerini yapmalarını sistematik olarak gözlemler ve günlük “hesaba alma”lar (değerlendirmeler) yapar. Genel olarak günlük değerlendirmeler kanaat notu olarak öğrencilerin son puanlarını belirlemede kullanılır, aynı zamanda belli aralıklarla yazılı

yoklamalar (yoklama yazı işi) dayıllık notu belirlemede önemli yer tutar (Abdullayev, 1945: 104).

1963 yılından yayımlanmış Kıymet Normalarında Azerbaycan dili ve edebiyat derslerinde öğrencilerin değerlendirme komponentlerine yönelik bilgiler aşağıdaki gibidir:

1. İnşa (Yazı) (hem Azerbaycan dili hem de Edebiyat dersi açısından değerlendirilerek her iki ders için ayrıca puanlandırılmalıdır.

2. Gramer,

3. Anlattırma (Şifahi)

Tablo 3: Sözlü değerlendirme ölçütleri (Kıymet Normaları, 1963: 34-35'ten uyarlanmıştır).

“5” puan	a) Öğrendiği ve önceki bilgileri, kural ve kaideleri bilir, cevabını kendisi seçer veya hazır cevapları örneklerle açıklayabilir. b) Cümleleri ve sözcükleri çözümlemekte özgüvenli ve hatasız yapar, düşüncelerini kanıtlamak için arguman bulur, imla ve noktalama işaretlerinin kullanım yerlerini açıklar, c) Herhangi bir kurala dair uygulamalı ödevleri hatsız ve özgüveni yüksek bir şekilde yapar, d) Soruları kesin, sıralı ve bağımsız olarak cevap verir.
“4” puan	a) 5 puan için belirlenmiş normlara uyar, fakat ufak tefek hatalar yapar, fakat öğretmenin uysrusı üzerine kendisi hataları giderir, b) cevabını kısmen açıklar, c) dilbilgise analiz zamanı sözcük türlerinin gramer özelliklerini veya cümlelerini sözdizimsel özelliklerini belirlerken, küçük hatalar yapar, öğretmenin yardımıyla hataları kolaylıkla giderir,
“3” puan	Genellikle soruları yanıtlar, daha önce öğrendikleri ve yeni öğrendikleri hakkında belirli bilgi ve tasavvura sahiptir, fakat; a) kaide ve tanımları kısa ve doğru anlatmakta ya da örneklerle açıklamada 1-2 hata yapar, b) gramer kurallarını örneklere uygulamada zorlanır, bunu sadece öğretmenin yardımıyla yapar. c) cevapları ilintisizdir ve ardışık değil, anlatım bozuklukları yapar, d) dilbilgisel tahlilde özgüvenli değil, sözcük türlerinin gramer özelliklerini veya cümlelerini sözdizimsel özelliklerini belirlerken, hatalar yapar, imla ve noktalama işaretlerine dair kuralları açıklamada zorlanır, öğretmenin yardımıyla yapar.
“2” puan	2 puanı o zaman verilir ki öğrenci eski ve yeni öğrendiklerinin büyük bir kısmını bilmiyor, sorulara karmaşık cevaplar verir, kuralları örneklerle açıklayamıyor ve uygulayamıyor.
“1” puan	Öğrenci o zaman 1 puan almalı ki öğretim materyalini hiç bilmiyor.

1963 Normaları'nda değerlendirme yaklaşımının notlu şekilde yapıldığı anlaşılmaktadır.

1973 yılında Azerbaycan SSP Maarif Nazırlığı tarafından “Orta mektebin IV-X sınıf şagirdlerinin Azerbaycan Dili ve Edebiyatından Yazı İşlerinin Kıymet Normaları”adlı ölçme değerlendirme talimatında öğrencilerin yazılı yoklamalarının kaide ve kuralları belirlenmiş ve öğretmenlere yazılı yoklama örnekleri sunulmuştur. Yazılı yoklama sınavlarının değerlendirilmesine ilişkin kaideler şöyle sıralanmaktadır (Talimat, 1973: 8-9):

1. Kontrollü yazıda imla ve noktalama işaretleri hataları ayrıca dikkate alınmalı, ancak yazının geneli değerlendirilmelidir.

2. Yazılı yoklamalar değerlendirilirken sadece hata sayıları değil, özelliklerine de bakılmalıdır. Ciddi ve hafif hataları ayırt edebilmek çok önemlidir.

Tablo 4: Yazılı yoklama değerlendirme ölçütleri (Normalar 1973: 8-9'dan uyarlanmıştır).

“5” puan	Hiçbir yazım ve noktalama hatası olmayan yazıya verilir.
“4” puan	Hata miktarı dörtten (2 yazım, 2 noktalama hatası ya da 1 yazım 3 noktalama) fazla olmayan kontrollü yazmaya verilir

“3” puan	“4” puan için belirlenmiş kuraldan daha fazla hataları olan, fakat hata sayısı 8’i geçmeyen kontrollü yazıya verilir.
“2” puan	En fazla 8 yazım ve 8 noktalama hatası yapılmış kontrollü yazmaya verilir.
“1” puan	Hataların sayı “2” puan için belirlenmiş kuraldan daha fazla olan yazıya verilir.

Kontrollü yazı Tablo 4’ten de anlaşıldığı üzere imla ve noktalama işaretleri açısından 5 puan düzeyinde değerlendirilmektedir. Aynı Normalar’da Azerbaycan Türkçesi dersinin değerlendirilmesinde temel ölçütlerden olan kontrollü yazma bir sınav türü olarak belirtilmektedir. Süreç değerlendirilmesine dayalı olan ölçme değerlendirme yaklaşımında yazılı yoklamaların diğer sorularının da kontrollü yazma metni üzerinden sözcük bilgisi, gramer bilgisi ile ilgili sorularla değerlendirilmesi tavsiye olunmaktadır (Normalar, 1973)

1973 yılı Normaları’nda “Rabiteli (Bağıntılı) anlatım becerileri/verdişleri” alanının değerlendirme ölçüğü olarak kullanılan “İfade” (Yazılı anlatım) etkinliğine yönelik tavsiye edilen ölçekte de puanlandırmanın sözlü değil, 5’li puanlama üzerinden yapıldığı görülmektedir. Yazılı anlatımın değerlendirme ölçütleri şöyledir:

Öğrenci;

1. Metnin içeriğini, ana fikri doğru ifade etmiş mi,
2. Metnin içeriğinin planını yapmış mı,
3. Doğru sözcükler kullanmış mı ve cümle yapıları doğru mu,
4. İmla ve noktalama işaretlerine dair hataları nelerdir?

Tablo 5: Yazılı anlatım değerlendirme ölçütleri (Normalar, 1973: 13-14’ten uyarlanmıştır).

“5” puan	a) Metnin içeriği, ana fikri kapsamlı ve ardışık olarak anlatılmış, olgular doğru ve kesindir, b) Anlatımı anlaşıkli, zengin ve estetikdir, c) Sözcük seçimi ve cümle yapısında 1-2’den fazla hata yoktur. d) Ciddi hata olarak kabul edilmeyen 1-2 imla veya noktalama hatası var.
“4” puan	a) Metnin içeriği, ana fikri kapsamlı ve ardışık olarak anlatılmış, olgular doğru ve kesindir, b) Anlatımı anlaşıkli, zengin ve estetikdir, c) Sözcük seçimi ve cümle yapısında 3’ten fazla hata yoktur. d) 3-4 ‘den fazla imla veya noktalama hatası (2 imla,2 noktalama veya 1 imla 3 noktalama) var
“3” puan	a) Metnin içeriğidoğrudur, olguların anlatımında 1-2 hata var, veya ardışıklık önemsizce bozulmuş, b) Sözcük seçimi ve cümle yapısında 4’ten fazla hata var, c) İmla veya noktalama hataları “3”puana denk geliyor.
“2” puan	a) Metnin içeriği tam anlatılmamış, olgular tahrif olunmuş, ve ardıçklık önemli düzeyde bozulmuş, b) Sözcük seçimi ve cümle yapısında 6’dan fazla hata var, İmla veya noktalama hataları “2”puana denk geliyor.
“1” puan	Hataların sayı “2” puan için belirlenmiş kuraldan daha fazla olan yazıya verilir.

Azerbaycan’ın bağımsızlık dönemi de dâhil olmakla 2008 yılına kadar öğretim programı, öğretmen kitapları, talimat ve s. gibi çeşitli kaynaklar da incelendiğinde 1980’li 90’lı yıllarda da Azerbaycan Türkçesi dersinin değerlendirme yaklaşımında köklü bir değişiklik olmadığı görülmektedir.

2008 yılında Azerbaycan’da öğrenci merkezli, yapılandırmacı yaklaşımla hazırlanmış İlköğretim programlarına geçiş, beraberinde ölçme değerlendirmeye de yeni bir yaklaşım getirmiştir. 2013 yılı Azerbaycan Türkçesi Yeni Öğretim Programı’nda ölçme değerlendirme yaklaşımı uluslararası düzeyde ölçülen dil becerilerine uygun olarak okuma-anlama, dinleme-anlama, konuşma, yazı ve dil bilgisi kuralları olmak üzere dört temel becerinin ölçülmesine yönelik olarak belirlenmiştir. Alternatif ölçme değerlendirme yaklaşımının temel alındığı Talimat (Azerbaycan Respublikasında Ümumi tehsil Sisteminin Kıymetlendirme

Konsepsiyası, bundan sonra-Konsepsiya) Azerbyacan Bakanlar Kurulu 9 sayılı kararnamesi 13 Ocak 2009 yılında imzalanmıştır.

Konsepsiya'nın temel amacı ölçme değerlendirmeye yeni yaklaşım getirmekle ölçme sonuçlarının güvenilirliğini ve objektivliğini temin etmek, aynı zamanda yeni öğretim programında belirlenmiş kazanımların etkin bir şekilde öğrenciler tarafından elde edilebilirliğini belirlemeye hizmet etmektedir.

2009 yılı Konsepsiya'sının kabul edilmesindeki temel amaçlardan biri de ülkenin eğitim öğretim sistemindeki ihtiyaçlarının belirlenmesi için katıldığı uluslararası değerlendirmelerin yorumlanmasına, okuliçi ve milli değerlendirmelerin temel ilkelerinin belirlenmesini temin etmektedir.

2009 Konsepsiya'sında ülke eğitim sisteminde ölçme ve değerlendirme yaklaşımında Sovyet döneminden itibaren başlatılmış uygulamaların ortaya çıkardığı sorunlar ve uygulamaya yönelik ihtiyaçlar şöyle tespit edilmiştir:

1. Kesin belirlenmiş değerlendirme standartının olmaması yüzünden değerlendirme ilkelerinin bozulması,
2. Ölçme yöntem, teknik ve araçlarının kalitesine ilişkin tanımların olmaması, temel özelliklerinin ve kriterlerinin kesinleştirilmemesi,
3. Ölçme araçlarının teknik özelliklerine ve kalitesine dikkat edilmemesi, ölçütlerin kesinleştirilmemesi,
4. Başarının belirlenmesi sürecinde öğrenci performansına yönelik çıktıların objektivliğinin kanıtlanamaması,
5. Alternatif ölçme değerlendirme tekniklerinin kullanımındaki sınırlılıklar, alan uzmanlarının yeterli düzeyde hazırlıklı olmaması,
6. Ölçme değerlendirme yaklaşımının ve araçlarının devamlı yenilenmemesi,
7. Öğretim programlarını hazırlayan ve ölçme değerlendirme yaklaşımını belirleyen uzmanlar ve ekipler arasında karşılıklı ilişkilerin bulunmaması ve kopukluk,
8. İdari prosedurların saydamlığı, ölçme değerlendirme sürecinin hukuki prosedurlarını duyulan güvensizlik,
9. Ölçme ve değerlendirme sonuçlarının analiz edilmemesi ve gerekli raporların hazırlanmaması (Konsepsiya, 2009).

Bu Konsepsiya ile okullarda değerlendirmenin tanı, süreç ve sonuç değerlendirme olarak 3 çeşiti belirlenmiştir. Aynı zamanda yeni ölçme değerlendirme yaklaşımının temel ilkelerinin, 4'lü değerlendirme düzeylerinin, puanlandırma derecelerinin ve göstergelerinin kullanılması yöntemlerini ve önemini açıklayan temel hukuki evraktır.

Sonuç ve Öneriler

Tarihsel süreçte Türkçe ve Azerbaycan Türkçesi dersine yönelik ölçme-değerlendirme yaklaşımlarının karşılaştırmalı olarak incelenmesi amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada elde edilen verilere göre hem Türkçe hem de Azerbaycan Türkçesine yönelik ölçme-değerlendirme yaklaşımı yıllar içinde farklı kaynaklarda farklı şekillerde ifade edilmişse de yaklaşımların temelinde beceri ve süreç odaklı bir değerlendirmenin olduğu görülmektedir.

Türkçe dersinin ölçme-değerlendirme yaklaşımı, Cumhuriyet döneminde hazırlanan farklı Programlarda, Talimatname, Yönerge ve Yönetmeliklerde ayrıntılı olarak ele alınmış ve genellikle öğretmenlere rehberlik edecek nitelikte açıklamalara yer verilmiştir. Son düzenlemelerle birlikte Türkçe derslerinde konuşma ve dinleme sınavlarının yapılması da karara bağlanmıştır. Bu sınav sonuçları yazılı sınavlarla birlikte öğrenci başarısının değerlendirilmesinde dikkate alınacaktır. Ayrıca yine 14 Ekim 2023 tarihli düzenlemeyle birlikte sınıf geçme puanı Türkçe dersi için 70'e çıkarılmıştır (<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=19942&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>). Dolayısıyla uygulamalı sınavların (konuşma ve dinleme) sonucu daha da önem

kazanmıştır. Ölçme değerlendirme yaklaşımına ilişkin açıklamalar ilk dönemlerde sadece yazılı ve sözlü yoklamalarla sınırlıyken bu sınavların içeriklerine yönelik açıklamalar da oldukça yüzeyseldir. Özellikle 2005 yılından sonra yayımlanan Program'larda ve diğer mevzuatta konu, daha ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Ancak alan yazında öğretmen yeterliklerinin ölçme-değerlendirme yaklaşımı bağlamında “eksik” yönlerinin olduğunu bulgulayan çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin Anıl ve Acar (2008)'a göre öğretmenler, geleneksel ve alternatif ölçme araçları hakkında yeterince bilgi sahibi değildir ve bu araçlarla değerlendirme yapmanın karmaşık olduğunu düşünmektedirler. Doğan, Kahtalı ve Çelik (2020)'e göre de Türkçe öğretmenleri öğrenci performansına dayalı tamamlayıcı ölçme ve değerlendirme araçlarını tam anlamıyla kullanmamakta, geleneksel ölçme-değerlendirme araçlarını daha fazla tercih etmektedir. Bu durumun nedeni öğretmenlerin hizmetöncesi dönemde aldıkları ders içeriklerinin bu konuda eksik ve yetersiz olmasıyla açıklanabilir.

Sovyet dönemi Azerbaycan Türkçesi Dersi Öğretim Programları incelendiğinde 1935'e kadar orta okullar için ortak ölçütlerin henüz belirlenmediğini, 1940 yılı talimatıyla tüm okullara ortak değerlendirme yaklaşımının getirildiği görülmektedir. Sovyet dönemi ölçme değerlendirme yaklaşımı 2013 Öğretim Programı'nda belirtilen ölçme değerlendirme yaklaşımıyla karşılaştırıldığında eski yaklaşımın daha ziyade bilginin ölçülmesine, yeni yaklaşımın ise daha ziyade 4 beceriyi ölçmeye yönelik planlandığı anlaşılmaktadır.

Genel olarak Azerbaycan'da ölçme değerlendirmeye yönelik sorunların araştırılmasına dair bilimsel çalışmaların yetersizliği, 2009 yılında Konsepsiya'da belirlenmiş sorunların hâlâ güncelliğini korumakta olduğunun bir göstergesidir.

Azerbaycan üniversitelerinin öğretmen yetiştirme programlarında ölçme ve değerlendirmeye yönelik derslerin olmaması, öğretmenlerin ölçme ve değerlendirmenin temel ilkelerinden eksik yetişmelerine neden olmaktadır. Bu duruma yeteri kadar alan uzmanının olmaması da eklenince bu sorunların çözülmesinin daha uzun zaman alacağı düşünülmektedir.

Hem Türkçe hem de Azerbaycan Türkçesi derslerinin ölçme değerlendirme yaklaşımında beceri ve süreç temelli bir anlayış benimsenmiştir. Becerilerin değerlendirilmesinde ayrıntılı puanlama tablolarının bulunduğu Azerbaycan Türkçesi dersi ölçme-değerlendirme yaklaşımına ilişkin açıklamalar, Türkçe derslerinin değerlendirme ölçütleri belirlenirken de dikkate alınabilir. Ayrıca her iki alanın öğretmenlerinin ölçme-değerlendirme konusundaki eksiklik ve yetersizlikleri, temel sorunlardan biridir. Bu bağlamda öğretmen yetiştirme programlarında da gerekli düzenlemelerin yapılması önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Abdullayev, A. (1945). “Orta Mektepte Azerbaycan Dili” (Metodik Vesait), Ali Mektep ve Orta Mektep Muallimlerine Kömek” Orta mektebin IV-X sınıf şagirdlerinin Azerbaycan dili ve edebiyatından
- Akyıldız, S. (2009). “Ölçmede Temel Kavramlar ve Kavramlar Arası İlişkiler”. In S. Çepni ve S. Akyıldız (Eds.), *Ölçme ve Değerlendirme*. Trabzon: Süzer Kırtasiye.
- Anıl, D. & Acar, M. (2008). “Sınıf Öğretmenlerinin Ölçme Değerlendirme Sürecinde Karşılaştıkları Sorunlara İlişkin Görüşleri”. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(2): 44-61.
- Azerbaycan Dilinden Kıymet Normaları (1940). AzerbaycanSSR Halk Maarıf Komisarlığı, İbtidai ve Orta mektepler İdaresi, Azərneşr, Bakı.
- Azerbaycan Respublikasında Ümumi Tehsil Sisteminin Kıymetlendirme Konsepsiyası, Nazırlar Kabineti, 2009. <https://e-qanun.az/framework/16061>
- Azerbaycan Respublikasının Ümumi Tehsil mektepleri için Azerbaycn dili üzre Tehsil Programı (Kurikulumu), I-XI sınıflar,

- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2014). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (17. Baskı). Ankara: Pegem Yayınları
- Coştu, B. (2012). “Ölçme ve Değerlendirme ile İlgili Temel Kavramlar”. M. Küçük ve Y. Geçit (Ed.), *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme* içinde (s. 1-16). Ankara: Nobel.
- Deniz, K. ve Keray Dinçel, B. (2019). Türkçe öğretmenlerinin anlama becerilerinde ölçme ve değerlendirmeye yönelik görüşleri. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 7(1), 28-64.
- Doğan-Kahtalı, B. & Çelik, Ş. (2020). “2019 Türkçe Öğretim Programı’nda Ölçme ve Değerlendirme ile Türkçe Öğretmenlerinin Ölçme ve Değerlendirme Araçlarını Kullanma Düzeyleri”. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 6(2): 237-244. doi: 10.38089/ekvad.2020.17
- Fraenkel, J.R. & Wallen, N.E. (2000). *How to Design and Evaluate Research in Education*. McGraw-Hill.
- Göçer, A. (2019). Türkçe Eğitiminde Ölçme Ve Değerlendirmenin İşlevselliğine Etki Eden Önemli Bir Uygulama Tekniği Olarak Geribildirim Kullanımı. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 111-126.
<http://web2.anl.az:81/read/page.php?bibid=323120&pno=3>
<http://web2.anl.az:81/read/page.php?bibid=9023&pno=1>
<http://web2.anl.az:81/read/page.php?zoom=0&bibid=440334&pno=4>
<https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/periodicals/articlecatalog/details/28976>
<https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/periodicals/articlecatalog/details/29655>
<https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/periodicals/catalog/details/39>
https://www.arti.edu.az/nodupload/editor/files/1_%20Az%C9%99rbaycan%20dili-Kurikulum%202013.pdf
- İsmail Habip (1927). “Yeni İmtihan Talimatnamesine Ait İzahname”. *Maarif Vekâleti Mecmuası*, 3(11),
- Kültür Bakanlığı (1936). *Ortaokul Sınav Talimatnamesi*. İstanbul: Devlet Basımevi.
- Kültür Bakanlığı. (1938). *Ortaokul Programı*. İstanbul: Devlet Basımevi.
- Maarif Vekâleti (1340a). *Lise Birinci Devre Müfredat Programı*. İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Maarif Vekâleti (1340b). *Lise Müfredat Programları Esbâb-ı Mûcibe Lâyihası*. İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Maarif Vekâleti (1926). *İmtihan Talimatnamesi Lise Ve Orta Mektepler İle Muallim Mekteplerine Mahsus Yeni Talimatnamenin İmtihanlara Ait Ahkamı*. Maarif Vekâleti Mecmuası, 2(9),
- Maarif Vekâleti (1929). *Orta Mektep ve Liselerin Türkçe Müfredat Programı*. Ankara: Yeni Gün Matbaası.
- Maarif Vekâleti (1931). *Ortaokul Müfredat Programı (1931-1932 Ders Senesi Tadilatı)*. İstanbul: Devlet Matbaası.
- Mehdizade, M. (1958), *Azerbaycan’da Sovyet Mektebinin Tarihine dair Hülasalar*, Azertedrisneşr, Bakı.
- Merdanov, M. (2011), *Azerbaycan Tehsil Tarihi, Tehsil Neşr.*, Bakı.
- Millî Eğitim Bakanlığı (1949). *Orta Okul Programı*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Millî Eğitim Bakanlığı (1962). *Ortaokul Programı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Millî Eğitim Bakanlığı (1981-Ekim). *Temel Eğitim Okulları Türkçe Eğitim Programı*. 44(2098): 327-356.
- Millî Eğitim Bakanlığı (2006). *İlköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu (6, 7, 8. Sınıflar)*. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü Basımevi.
- Millî Eğitim Bakanlığı (2017). *Türkçe Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 1,2,3,4,5,6,7 ve 8. Sınıflar)*. Ankara.
- Mustafa Necati. (1928). “Lise ve Orta Mektepler Talimatnamesi Hakkında”. *Maarif Vekâleti Mecmuası*, 4(15),

- Orta mektebin IV-X sınıf şagirdlerinin Azərbaycan dili və Edebiyattan Yazı İşlərinin Kınıymet Normaları (1963). Azərbaycan SSR Maarif Nazirliyi, Azərneşr, Bakı.
- Orta mektebin IV-X sınıf şagirdlerinin Azərbaycan dili və Edebiyattan Yazı İşlərinin Kınıymet Normaları (1973). Azərbaycan SSR Maarif Nazirliyi, Azərneşr, Bakı.
- Rüstəmov, F. (1998). *Azərbaycan'da Pedagoji Elmin İnkişafı və Problemləri (1920-1991)*. Bakı.
- Sak, R., Şahin Sak, İ.T., Öneren Şendil, Ç., Nas, E. (2021). "Bir Araştırma Yöntemi Olarak Doküman Analizi". *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 4(1): 227-256, <https://doi.org/10.33400/kuje.843306>
- Tedris ilinin sonunda uçot (1932). Sınıfta kalmakla mübarizə haqqında Talimat Mektubu, "Muallime kömək" mecmuasına ilave,
- Türk dili və edebiyatı, İbtidai mektep programı (1936). ASŞC, MXQ, İbtidai ve Orta Mekteb İdaresi, Azərneşr, Bakı,
- Zeynalı, Y. (1932). "Muallime Rehber " (Tam Kelime Metodu üzre Yazılmış Alfabe Kitabı ile Nece İşlenmelidir?), Azərneşr, Bakı.
- <https://odsgm.meb.gov.tr/www/bicimlendirici-degerlendirme-ornekleri/icerik/1059>
- https://odsgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2023_10/12115933_MEB_yazili_ve_uygulamali_sinavlar_yonergesi.pdf
- <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=19942&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>
- <http://web2.anl.az:81/read/page.php?bibid=346665&pno=1>
- <http://web2.anl.az:81/read/page.php?bibid=354402&pno=3>
- <http://web2.anl.az:81/read/page.php?bibid=224500&pno=8&zoom=3>
- <http://web2.anl.az:81/read/page.php?bibid=217306&pno=22>